

Alabán Péter

A dezindusztrializáció vizualitása: egy volt gyárváros, a munkáskolóniák és környezetük szociofotói a rendszerváltozás után

Bevezetés: források és módszerek

„Gyerekkoruk korommal és vasporral beszórt városa azt a különös hangulatot árasztotta, amelyet egy rezervátumban érezhet az ember. A gyárhoz tapasztott házak együtt mozdultak a hatalmas füstölő, zúgó óriással, akár egy tűzhányó szoknyáján éltek volna az emberek, szemrehányás nélkül nyelték szennyét, s úgy alkalmazkodtak ritmusához, mintha teljesen tőle függött volna az életük. Apró ablakaikban nevelgették virágaikat, észre sem vették, hogy ujjnyi vastag por telepszik rájuk, kitergették ruháikat, talán arra számítva, hogy a lengedező szél lesöpri majd róluk a piszkot. Indián telep, volt egy ilyen, pont az ércömörítő óriáskémény alatt, lakott ott egy osztálytársuk, s ők ártatlanul csodálkoztak, jé, így is lehet lakni. A szoba-konyhás lakásban bent a bútorokon is vastagon ült a vörös por, Erzszi apja egy rozszant dikón feküdt, s miközben ők az asztalnál kakaót ittak, szemük sarkából láthatták, hogy időnként felkönyököl, s egy fehér zománcos borbélytálba ugyanolyan vöröset köp hangtalanul, mint amilyet a bútorokon látni.”¹

Kálnay Adél idézett sorai szülőhelyének, a volt iparváros, Ózdnak egykori mindennapjait felelevenítő, a gyári kolóniák világának rögzített pillanatképei. A mára leginkább negatív sztereotípiákkal illetett város a szociofotók (és újabban -festmények), illetve sajtófotó-pályázatok szívesen választott posztindusztriális terepévé vált, leginkább a nehézipar leépülésével együtt járó szegénységábrázolások vagy a volt ipari létesítmények leromlásával formálódó rozstdaövezet bemutatása révén. Egyes barnamezős beruházások területei (más megnevezéssel: barnaövezetek, vagy *rozstdaövezetek*) olyan sivár településrészek napjainkban, amelyek korábban ipari területként funkcionáltak, felújításuk, újrahasznosításuk még nem kezdődött el, az ipari tevékenység megszűnését követően ugyanakkor korábbi szerepüket elvesztették, így elhagyottá válva a dezindusztrializáció társadalmi közegét szimbolizálják.

A periféria és a periférián élők így kerültek a jelenkori társadalomtörténet és vizuális szociológia középpontjába, sajátos forrásértéket képviselve. A történeti, gazdasági és társadalmi kontextusba ágyazódó fotó egyszerre emlék és történeti forrás, illetve „*alapvetően konstrukció és értelemképzés*”, amely ellentétben a szintén vizuális jellegű mozgóképpel (a filmmel, dokumentum filmmel) „*nem mesél el történetet, vagyis nem egyetlen történetet mesél el, hanem számos párhuzamos és össze nem kapcsolható történet-elem közvetítésére alkalmas.*”² A magyarországi rendszerváltozást követő, immár több mint három évtized távlatában

¹ KÁLNAV 1995. 1719.

² ELEK 2018. 16.

mindez – főként lokális szinten – sajátosan értelmezhető, különösképpen, ha egy-egy felvételt kiragadva eme jelentős, helyben is meghatározó és súlyos következményekkel járó eseménysorozatot állítjuk figyelmünk középpontjába, főként társadalomábrázolásra törekedve a válogatás során. Módszertanilag már a társadalmi lét és a társadalmi jelenségek vonatkozásában egyik kategóriát jelentő néprajzi fotó szerepe kapcsán felmerült az a dilemma, amely főként a megközelítésre, szemléletbeli különbségekre épült. A néprajzi muzeológián belül, a tartalmában rejlő igazi értékre fókuszáló, a különféle jelenségeket megőrző és dokumentáló nézőpont a fotóra mint – a jelenkutatások új tematikáiba, lehetőségeinek kiaknázásába is bevonható – történeti forrásra tekint, szemben a művészi–esztétikai–technikatörténeti szempontokat előtérbe helyező szemlélettel.³ 1993-ban az *Érték a fotóban* című tatai konferencián az előbbi állásponttal összefüggésben nyert hitelesítő megerősítést az a definiálás, mely szerint az írott és tárgyi források egyes sajátosságait ötvöző fotográfia „forrássá akkor válik, ha kiemeljük a történeti emlékek sokaságából és feltárjuk (meghatározzuk) vagyis olyan információkat kapcsolunk hozzá, amelyek alkalmassá teszik arra, hogy a történeti kutatás számára felhasználható legyen, forrásként szolgáljon.”⁴ Stemlerné Balog Ilona, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának korábbi vezetője a *történész fotográfiát* kordokumentumnak nevezi, egy adott időszak, helyszín, történelmi kontextus információhalmazának, amely dokumentatív, bizonyító erejű, illetve „minden megelőző képalkotási módtól eltérően és egyedülállóan objektív.”⁵ Hozzájárul a társadalom alakító eseményeinek, ezzel pedig az egyéni és kollektív emlékezetnek a megőrzéséhez, bepillantást engedve olykor a magánszférába is. A történeti megismerés mellett ugyanakkor a feldolgozás módja forráskritikai igényű kell hogy legyen, pont a hitelesség elvárásának okán. A digitalizáció és a digitális képalkotás korában tágra nyílt lehetőségekkel élve, az informatika és az infokommunikáció bevonásával korszakváltás történt az alkalmazott fotográfia területén, ám a képi (folyamatosan növekvő) információk rögzítésének, azok strukturált elemzésének legfeljebb a módjai változtak, jelentőségük talán még inkább felértékelődött a technikai eszközök számának ugyancsak jelentős kiterjedésével. Ahogy Fogarasi Klára fogalmaz: „a tudományos kutatás számára (...) csak azok [a felvételek] hasznosíthatók, amelyek az értelmezésre irányuló törekvések és tevékenységek során minél több információt árulnak el, tárnak fel.”⁶

A társadalmi kiszolgáltatottság és elesettség megjelenítését célzó szociofotókon 1989 előtt a paraszti és mezőgazdasági múltat váltó városi munkavállalás, a fővárosi munka, a munkásszállás, a falun élő család, a távolsági–ingázó életforma egyes mozzanatait, illetve a társadalom alsóbb rétegei (köztük a romák) tűnnek fel, elég, ha Korniss Péter *A vendégmunkás* című könyvének főhősére, Skarbit András tisaeszlári kubikosra és „hátországára” (otthon, család, barátok, környezet) gondolunk 1978 és 1988 között. Korniss közel hat évtizedet felölelő gyűjteményes kötete kellően szemlélteti a *szuverén stílusa* mögött bújtatottan megjelenő megannyi szociofotójának embert, életet, léthelyzetet, reményt ábrázoló képi világát, a paraszti létből kiszakadó, napi ingázó emberek sajátosan kettős (vagy kétlaki), napi szinten megélt küzdelmét portrészinten ismerhetjük meg a *vendégmunkás*

3 GRANASZTÓI 2004.

4 STEMLERNÉ BALOG 1994. 15–16.

5 STEMLERNÉ BALOG 1994. 15–16.

6 FOGARASI 2004. 227.

családi ágyától a vasúti várótermen, a brigádmunkán át a hazatérésig.⁷ Hasonlóképpen érdemes megemlíteni Stalter György *Manufaktúra* címmel készített képsorozatot/képesszékét, amely Berettyóújfaluban az Elzett Művek Gyáregységének kizárólag romákat, alumínium kanalak csiszolására foglalkoztató egyik munkacsarnokában tapasztalt embertelen körülményeit mutatja be. A háromoldalasra tervezett, szöveg nélküli képriport leközlése végül is elmaradt. Ezek után Benkő Imre ózdi fotóesszéjének darabjai szinte „maguktól értetődően” illeszkednek ebbe a sorba. Az ózdi kohászat léépülését 1987-től megörökítő fotós 1992-ben elnyerte a világ egyik legismertebb fotográfusáról, W. Eugene Smithről elnevezett Memorial Fund (New York) ösztöndíjat is, miközben a való világ vizuális értelmezése, az ember és környezetének sajátos dokumentatív ábrázolása a rendszerváltás igazi veszteségeinek kordokumentumává vált és nem csupán lokális szinteken.⁸

A rendszerváltást követően leginkább az erőforrások hiánya, a gazdasági szerkezet átalakulása, valamint egyes iparpolitikai beavatkozások nyomán hazánkban (ipari) depressziós (kis)térségek jöttek létre. A túliparosodottság és az egyoldalú iparszerkezet következtében a félbe maradt szerkezetváltás késői felismerése Ózdon (is) a munkahelyek tömeges megszűnéséhez vezetett: az iparban és a bányászatban ez mintegy 16 ezer főt érintett (1990–1996). Tovább súlyosbították a helyzetet az alapvető infrastruktúra súlyos hiányosságai, a lepusztult ipari területek, a meddőhányók, pernye- és salaklerakók rendezetlensége a város belterületén (például Sárli-telep), a negatív demográfiát jelző rohamos népességcsökkenés, különösképpen a képzett, diplomás, piacképesebb munkaerő elvándorlása, a (műszaki) technokrácia eltűnése. Mindezen tényezők háttérben összetett folyamatok álltak, így az intézményi, hatalmi háttér leépülése, a következetes kormányzati iparpolitika hiánya, számos mulasztás és hiányosság a megkésett szabályozás területén, az importakadályok felszámolása a környező országok vas- és acélipari cégeinek dömpingáruai előtt egyaránt hozzájárultak egy esetlegesen sikeres reorganizáció kudarcához. A „depressziós kistérség” kialakulása olyan régiókban figyelhető meg, ahol az iparban foglalkoztatottak aránya 1990-ben az országos átlag másfélszerese fölötti volt, majd az utolsó évtizedben az iparban foglalkoztatottak számának csökkenése ugyancsak átlag fölötti értéket mutatott, illetve ahol a munkanélküliségi ráta az országos átlagot meghaladta, az évi vándorlási különbözet tendálása pedig negatív maradt. A 2000-es években 29 települést magába foglaló ózdi kistérség természetesen ezek közé tartozott: habár az ipari foglalkoztatottak aránya 2011-ben 35%-kal magasnak mondható, ugyanakkor a kistérség munkaerőpiaca már régen nem vonzó, magas az inaktivitási arány és az elvándorlás, sőt, utóbbi mellett a munkaerőpiacról való kivonulás is jellemző⁹ (például egyes nagyfoglalkoztató cégek, mint a General Electric Power Controls Kft. helyére érkező ABB Industrial C&S Hungary Kft. vagy a Johnson Electric Hungary Kft. kivonulása). 2009-ben országosan az akkori 174 kistérség közül a 13. leghátrányosabb volt az ózdi, közel 72 ezres lakossággal és 28%-os roma etnikai kisebbséggel.¹⁰ A vizuális források (úgy a fényképek, mind a dokumentumfilmek) a szétesés, a dezintegráció, a kialakult válságzóna, az egyes túlélési és alkalmazkodási életstratégiák megannyi szegmensét jelenítették meg az elmúlt három

⁷ KORNISZ 2020. 75–87.

⁸ A három fotós említett munkáit mutatta be a *Fotóriporter* című folyóirat 2002/1–2. összevont száma, címloldalán BENKŐ Imre: *Acélváros Ózd, 1987–1995* című sorozatának egyik felvételével.

⁹ HEGYI-KÉRI 2015. 76.

¹⁰ ÓZDI KISTÉRSÉG 2008. 4.

évtizedben, ami a valóságmű társadalomábrázolás illusztrálásán túl új szempontú történeti forráselemzéseket tesz lehetővé egyes tudományágakat összekapcsolva. Az interdiszciplinaritás ily módon az „alulról építkező” társadalomtörténet hitelességét támasztja alá olyan területeket összekapcsolva egymással, mint a történelemtudomány, a szociológia, az ipari örökségvédelem, a néprajz vagy a fotográfia.

A fényképek használatáról érvényes megállapításokat tenni a funkciók ismeretében lehetséges. Virtuális galériánk válogatása nem véletlen: a képi jelentés megragadását a lokális történelem vonatkozásában kívánjuk keretbe foglalni, amely a rendszerváltással letűnt egykori iparvidék múltját, jelenhez vezető útját prezentálja. Rögzíti az ipari táj és volt létesítményeinek átalakulását és fokozatos eltűnését, a kolóniák lakóhelyi közegének, élhetőségének, presztízisének leépülését, a helyi demográfiai és társadalmi folyamatok képi ábrázolását, egy valós társadalmi mozaikot, vagyis pont azokat a jelenségeket, amelyek az egykori nagyközséget iparvárossá tették, valamint biztos egzisztenciákat, generációkon keresztül öröklődő szakmákat, egyben munkaalapú társadalmat teremtettek.

12 (részben korabeli) fotó, 12 gazdasági–társadalmi szituáció és élethelyzet, amely a volt nehézipari város történetének fordulatára utal, felelevenítve az élet minden területét nagyban meghatározó gyár és környezetének felbomlását, a dezindusztrializáció megannyi hatásmechanizmusát, egy helyi társadalom tradicionális csoportjainak, közösségi szintjeinek szétesését. Alkotóik részben helyben élnek (Dobosy László és Dulai Lajos), alkotásaik nem csupán egyes fontosabb városi eseményeket, hanem valós társadalmi folyamatokat örökítettek meg az elmúlt évtizedekben, sőt, van köztük portrékat készítő is. A fényképek magyarázattal történő ellátása ugyanakkor máris többé teszi ezt a forrástípust egyszerű illusztrációnál, mégis a fotóelemzés mint történet- és társadalomtudományi vizsgálati módszer továbbra is csak szűk körű. A képek és szociofotók által közvetített ismeretanyag ugyanakkor „önmagában is képes a történeti beszédre, elbeszélésre: a történések mikéntjét, tárgyi környezetét, eszközeit is bemutatja; alkalmas változások, folyamatok nyomon követésére”,¹¹ vagyis a korabeli alkotások egyfajta kordokumentumként definiálhatók. A fotókon rögzített mozzanat értelmezéséhez fontos ismerni azokat a körülményeket, amelyek között készült a kép: a társadalmi integrátor szerepét is betöltő gyár megszűnése sivár posztindusztriális tájat és közeget teremtett, érintve az iparhoz szorosan kötődő, abba beágyazott napi életvitel minden területét.

„Amikor az acélgyártás lelkét, a kohókat, az olvasztókemencéket a maradék néhány száz munkás lebontotta, úgy éreztem, egy korszak lezárult. (...) A városban egyre kevesebb a múltat idéző rozsdás vas, még az Ózdot jelképező gyár úti kéménysort is lebontották, az acélmű és a kohók helyét azóta visszavette a természet” – kesergett Benkő Imre, aki – mint az előzőekben utaltam rá – az 1980-as évek második felében végigkövette az Ózdi Kohászati Üzemek (ÓKÜ) hétköznapijait, annak privatizálását és felszámolását gazdasági–ipari, de legfőképpen emberi–munkás nézőpontból.¹² Megrázó riportkötete *Acélváros. Ózd 1987–1995* címmel 1996-ban jelent meg, majd annak folytatása, az *ACÉL-Mű / STEEL-Art. Ózd, 1986–2016* című fotóesszé 2017-ben. Benkő képeit látva szinte egyértelmű, hogy válogatásunkból nem maradhatnak ki a társadalmi kiszolgáltatottság, a szegénység és

¹¹ KISCSATÁRI 2017. 58.

¹² Acél-Mű. Benkő Imre kiállítása: https://www.mma.hu/ca/test?p_p_id=eventdetailedportlet_WAR_mma-portlet&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&_eventdetailedportlet_WAR_mma-portlet_eventContentEventContentId=5656420&redirect=https%3A%2F%2F [2022.06.17.].

anyagi elesettség ábrázolásán keresztül az ő felvételei sem mint „*az élet útjain szemlélődve, a találkozások mintavételei, egyéni olvasatokat kínáló tér-idő metszetek.*”¹³

A feladat mégsem egyszerű: fő célként a történeti keretek közötti társadalomábrázolás és a megváltozott városkép bemutatása áll az ipari táj és övezet fokozatos eltűnésével. A 12 fényképet akár sorrendbe is lehetett volna állítani azok kifejezőerejét súlyozandó, ám ezt meghagyjuk az olvasóknak. A közölt felvételek sora az 1980-as évektől kezdve – a hazai újságírással – felértékelődő sajtófotókkal egészíthető ki, amelyek számos aspektusból felhasználhatók a társadalmi valóság megismerésének eszközeként, mára pedig központi szerepet kaptak a világ jelenségeinek leírásában és magyarázatában egyaránt. A közvetítő médiumként szolgáló tömegsajtóban a kiszolgáltatottságot, perifériális léthelyzetet, peremléteket megjelenítő szociofotó műfaja ezt megelőzően is a figyelemfelkeltést, szélesebb hatáskiváltást kereste; alkotásai lényegében közvetlen előzményét képezik mind az objektív újságírásnak, mind az abban megjelenő fotográfiának.

Ózdi vonatkozású, központi témájuk leginkább a szegénység ábrázolása volt (például Kálló Péter gyermekábrázolásai 2010-ből¹⁴). Ahogy Tomsics Emőke fogalmaz: „*A sajtóképek által megjelenített múlt és a különböző valóság-értelmezések számos kutatási kérdést felvetnek; a sajtófotó kultúrtörténeti megközelítéseiből kiderülhet, hogy a fotográfiának van egy hagyományos közösség-integráló funkciója a társadalomban, ez pedig ráirányíthatja a figyelmet a kollektív emlékezet konstruálódásának folyamaira.*”¹⁵ Márpedig a kollektív emlékezet nehezen felejt: Ózd esetében az ipari múlt felszámolása, a rendszerváltás máig traumaként ható és megannyi kérdést nyitva hagyó lezáratlan folyamata ugyanakkor ennek az emlékezetnek a legfájóbb pontja. Az alkotások helyi fogadtatása nem volt kedvező: a negatív képet festő társadalomábrázolás városimázs-rombolóvá vált a városvezetők szemében, miképpen a közelmúltban elhunyt író, Moldova György Miskolcra írt, szociografikus stílusú két kötetes munkája¹⁶ is, amely esetében az elvárás az volt, hogy a 150 millió Ft-ba kerülő városi Operafesztivált méltassa, ám ő a folyamatosan csökkenő lakosságszámú borsodi megyeszékhelyen inkább a magas munkanélküliségre, a bányászat, a kohászat megszűnésére tekintettel úgy vélte, jobb helye is lett volna a pénznek.

„*A magyar kohászat egyik bölcsője, meg a sírja*” – hangzik az élet minden szépségéről lemondó hangulatot árasztva a klasszikussá vált magyar teleregény 1987-ben forgatott 4. fejezete¹⁷ egyik dialógusának részlete. A *Szomszédok* Ózdon forgatott jelenetében az egyik főszereplő házaspár városi rokonaiknál tett látogatásuk során szembesül az akkor még csak körvonalazódó problémákkal, a többgenerációs kohászcsaládban bekövetkező töréssel, a reménytelenséget sugárzó (lokális) jövőképpel. Van kiút? Lesz megoldás? Élhető marad a város? A kérdésekre adott *nyílt* feleletek helyett az alábbi oldalakat átlapozva, a kiválasztott fotókat szemlélve megfigyelhető a felénk áramló vizuális információk korszakidéző és a helyzetbe „beleélő” szegmense, miközben mindig szem előtt tartandó az alábbi gondolatsor: a kiszámíthatóságra és stabilitásra alapozott életstratégia megrendülése, a városi munkásságnak az átrendeződés–szerkezetváltás hatására leértékelődő társadalmi súlya, a

¹³ BENKŐ 2017.

¹⁴ 32. Magyar Sajtófotó Pályázat (2013) – KÁLLÓ Péter: *Túl az Operencián – Gyerekkor Ózdon.*

¹⁵ TOMSICS 2005. Idézi: TASNÁDI 2012.

¹⁶ MOLDOVA 2009.

¹⁷ *Szomszédok*. 4. rész: <https://videa.hu/video/film-animacio/szomszedok-4.resz-n5dSMsA6DHfALCgR> [2022.06.17.].

„transzformációs krízishelyzet” nemcsak a várost, nem egy embert, nem egy csoportot, nem egy családot, hanem közel 14 ezer munkást, velük együtt pedig egy formálódó válságrégió teljes lakosságát tükrözik.

Fotókon a rendszerváltás: a dezindusztrializáció vizualitása Ózdon

1. kép – Pethes András, az ÓKÜ vezérigazgatója beszél Willy Korf (mellette jobbra) társaságában a Korf-technológiáról tartott nemzetközi konferencián

„(...) [A] munkások egy része viszonylag alacsonyabb technikai színvonalú gépeken dolgozik. Ez megerőltetőbb. Nagyobb teljesítményekre kényszerülnek, hogy a mai követelményeknek megfelelő minőségű árut tudjanak adni az országnak. (...) A nagyobb nyereséget a feldolgozásban lehet elérni (...) emiatt is az a törekvésünk, hogy folyamatos fejlesztéssel bekapcsolódjunk a másod- és harmadtermékgyártásba is. Ez nagyon lényeges a gyár stabilizálódása szempontjából. Viszont ahhoz, hogy a vállalat fejlődjön, nyereség kell, fejlesztési alap kell és lehetőség kell (...)” – nyilatkozta 1981-ben Pethes András vezérigazgató a gyár helyzetéről, kiemelve, hogy egyre nagyobb problémát okoz a hitelek törlesztése, a belső tartalékok felemésztése, a fejlesztési alap hiánya, valamint a komoly hiányosságok és a mögöttük álló, olykor a művezetőknél és csoportvezetőknél is tapasztalható szervezetlenség.¹⁸

1980 decemberében a vállalatnál megkezdődtek az új acélgyártási eljárás, a Korf-technológia első megvalósítási kísérletei, amelyek éves szinten jelentős, mintegy 80 millió forintos gyártási költségmegtakarítást ígértek az innováció ÓKÜ-nél történő teljes körű

¹⁸ BRÁDY Zoltán: Az ózdi vezér hétköznapjai. *Új Tükör* 18. (1981):18. 6–8.

alkalmazásával. „*Mi meg hasra estünk (...)*” – jegyezte meg később keserűen az egyik volt dolgozó az eredetileg Európában először Ózdon alkalmazott módszerekről. Az 1984. október 1–4. között a Pártoktatók Házában megrendezett tanácskozáson a későbbi vezérigazgató, Lotz Ernő (jobbról a második) tolmácként is közreműködött a németek felé, míg Horogh Lajos műszaki igazgató az ÓKÜ „energiaracionalizálási” törekvéseit fejtette ki. Szerinte az anyag- és energiaköltségek csökkentésére a folyamatosan öntött féltermékek részarányának növelése kínált volna megoldást, ami egyben „*új FAM létesítésével, illetve a jelenlegi folyamatos öntőmű kapacitásának bővítésével oldható meg.*”¹⁹

Az ózdi kohászat első privatizációja kapcsán a Korf KG neve ismét előtérbe került, amikor is részvételével (és a Metallgesellschaft AG bevonásával) többségében német érdekeltségű részvénytársaságot hoztak létre a szervezeti átalakítás következtében. 1990-ben így született meg az Ózdi Acélmű Részvénytársaság (ÓART). A szerződés aláírásakor Korf nyilatkozatában visszautalt az öt évvel korábban kezdődött kapcsolatra, amely sokak szerint a gyár eladásának kezdetét is jelentette egyben. Az ÓART működése azonban – az adókedvezmények ellenére – rövid időn belül veszteséges lett, a belföldi, további feldolgozást végző vállalatok pedig fizetéképtelenné váltak.

2. kép – A gyár Sajóvárkony felől

Még áll a gyár, sőt, az 1988-ban rendezett 87. Budapesti Nemzetközi Vásáron (BNV), a Magyar Vas- és Acélipari Egyesülés közös területén termékeit is kiállította a FAM és az RDH produktumaival, a hagyományos és a „*jövő ígéretét hordozó újszerűekkel*”.²⁰ De vajon a modernizáció felé mutatott mindez?

¹⁹ TóTH Gyula: Három földrész tíz országából. Nemzetközi tanácskozás Ózdon. *Ózdi Vasas* 27. (1984): 40. 1–3. 1.

²⁰ TAKÁCS Mariann: A beruházási javak vásárán láttuk. BNV – Az új termékek jegyében. *Ózdi Vasas* 21. (1988): 21. 1.

A szocialista rendszer utolsó évtizedében a nyersanyag- és energiaárak együttes és állandó növekedésével párhuzamosan a kohászati termékek gyártási, előállítási költségei és belső eladási árai is emelkedtek. 1986-tól mind Ózdon, mind pedig Diósgyőrben a gyárak működése került veszélybe, miután az exportveszteség, a további áremelkedés, valamint a korábban felvett jelentős kölcsönök kamatainak utólagos növelése szinte lehetetlen helyzetbe sodorta azokat. Kovács Károly személyzeti és szociális igazgató az év végén a gazdálkodás jövedelmezőségét javítandó és a tevékenységi kör bővítését, az úgynevezett diverzifikációt elősegítendő intézkedésekről beszélt a radikális szerkezetátalakítással kapcsolatosan. Főként a „háttéripari”, gépipari jellegű területeken és új munkakörökben volt erre szükség, ahol munkaerő-mozgatással és -átcsoportosítással máris mintegy 3700 fő, zömében 40. életévét betöltött, érdeklődést sem mutató, szakképzetlen dolgozó kvalifikáltságát kellett volna erősíteni.²¹

Az ipari táj arculatváltása a későbbiekben főként az infrastruktúra fokozatos leépítésével volt tetten érhető. Az ózdi kohászat területén – először keskeny, majd normál nyomtávval – belső iparvasút és vasútüzem működött egészen a gyár bezárásáig. Ez kapcsolódott a MÁV vonalához is, vágányai egészen a Center állomásig párhuzamosan futottak a MÁV nagyvasúti vonallal. A gyári vasút egyik érdekessége, hogy normál nyomtávú, fogaskerekes vasúti pályarésze is volt a salakhányó kiszolgálására, amely a hétesi völgyben helyezkedett el. A két világháború között az Ózdi Vas- és Acélgyár ózdi gyártelepén a hétesi rendezőbe szánt vasúti kocsikat az ún. összekötő vágányra kellett kiállítani, majd Hétesben a kocsik szétválogatása és beállítása történt. A fogaskerekű vasút korszerűsítése során megtörtént a második fogaspálya építése és az Alsó-Hétes pályaudvar bővítése is az új nagynyílású közúti felüljáró átépítésével.²²

Az ÖKÜ-n belül az 1960-as években számolták fel a keskenynyomtávot, 1972-ben került sor a somsályi és farkaslyuki vonal, majd 1992-ben az Ózd–Nádasd vonalszakasz megszüntetésére.²³ Az iparvasutak hosszú működésük alatt jelentős ipari és közlekedési „teljesítmények” hordozói voltak. Eltűnésük, a sínek felszedése, a nyomtávok eltűnése, a vasúti teher- és személyforgalom visszaesése a posztindusztriális lokális gazdaság és társadalom dezintegrációjának egy-egy mozzanatát jelentik. Mára a vasút minden téren háttérbe szorult.

Benkő Imre felvétele bekerült a *Magyarország története képekben* című, háromrészes kötetének rendszerváltást idéző képei közé is, amelyeken a fordulat évében ábrázolt munkások tekintete korántsem a bizakodó jövőt tükrözi. „Az ózdi üzem fémfeldolgozó brigádjának ünnepe a dolgozó ember szívszorító kiszolgáltatottságát, de mindenkori családiasságra vágyakozását tárja elénk. A gyári karácsonyfa jelzi a folyamatos műszakot, a család nélkül töltött ünnepeket. Az otthonról hozott díszek, a szaloncukor, a letakarított munkapad / asztal – mind az otthonra és az otthonhagyottakra emlékeztet.”²⁴

Saját emlékeit ózdi tartózkodásaihoz fűződően a fotós így idézte fel: „Amikor már minden veszni látszott, amikor a gyárat, az olvasztókemencéket bontották, és a sajtóban kezdtek cikizős, keményebb dolgok is megjelenni, egyre nehezebb volt fényképezni, a munkások feszélyezve érezték magukat, féltek, nehogy véletlenül olyan szituációba kerüljenek, amiért

21 Hol folyik és merre tart a diverzifikáció? *Ózdi Vasas* 21. (1988):45. 3.

22 VASS 2001. 44., 74.

23 VASS 2001. 80–81.

24 KISCSATÁRI 2017. 70.

3. kép – Csőszerelő műhely

kirúghatják őket. Nem olyan könnyű egy ekkora gyárban fényképezni. (...) Ennek az időszaknak a vizuális lényegét szerettem volna megörökíteni, és azok az emberek, akiket felhasználtam, csak a kort erősítik, ők inkább a részesei ennek a történetnek.”²⁵ Ez a „történet” azonban csakhamar véget ért, a munka világának jelentése pedig gyökeresen megváltozott, jelentősen új társadalomképet formálva. Ahogy Benkő egy 2020. évi, vele készült interjúban fogalmazott: „A fotográfia mindig egy felhatalmazás volt arra, hogy bekopogjak valahova, megmerüljek az élet különféle szinterein.”²⁶ Ez a „felhatalmazás” Ózdon különösen tetten érhetőnek bizonyult, ami egyben jól kifejezte saját tudományágának jelentőségét is, azaz a fotográfiának a „tér–idő–dokumentum lenyomat” jellegét, amely lényegében megkülönbözteti a többi ábrázolási lehetőségtől, a különböző művészeti ágtól, s amellyel a társadalomábrázolás lehetővé vált.

Mindeközben a Borsodnádasdi Lemezgyár dolgozói körében hasonló bizonytalanság tapasztalható az üzemi lapban megjelent nyilatkozatok alapján: „a kereskedelmi főosztályvezető csodát, a már nyugállományba vonult főosztályvezető a nyugdíjak reálértékének megőrzését, az acélműi darus minőségi javulást várt, az energetikus az áremelkedés »elmaradására« számított, a targoncás még bizakodó volt, az üzemplakatos pedig beírta volna munkával és kenyérrel, na meg megfelelő anyagi biztonságot jelentő stabil bérekkel a szerkezetváltás vészjósló hajnalán.”²⁷ A gazdasági környezet változásával, a piacgazdaságra való áttéréssel kap-

²⁵ BACSKAI 1999.

²⁶ A. FEHÉR Vera: „A fotográfia mindig egy felhatalmazás volt arra, hogy bekopogjak valahova” – Interjú Benkő Imrével. *punkt.hu*. 2020. december 25. <https://punkt.hu/2020/12/25/a-fotografia-mindig-egy-felhatalmazas-volt-arra-hogy-bekopogjak-valahova-interju-benko-imrevel/> [2021.10.10.].

²⁷ ALABÁN 2020. 228.

csolatos aggodalmaik végül beigazolódtak, a gyár bezárt, miközben a település 2001-ben városi rangot kapott.

Ózd valójában már 1990 áprilisában megkapta a kritikus foglalkoztatási körzet státuszát. Miközben 1991-ben országosan 7300 Ft volt a létminimum összege, Ózdon lényegesen alacsonyabb, 5000 Ft körüli lehetett az egy főre jutó jövedelem nagysága, ám a Családsegítő Szolgálat még ez alatti, 3000 Ft alatti bevételből gazdálkodó családokról is tudott. Ez év novemberére komplex fejlesztési program készült, összefüggésben az újonnan létrehozott Észak-magyarországi Regionális Munkaerőfejlesztő és Átképző Központ létrehozásával, amelynek ózdi kirendeltsége is lett. A gazdaság megújult alapokon nyugvó fejlesztésének részét képezte (volna) a vállalkozásokat serkentő támogatási rendszer kidolgozása is.²⁸ A munkahelyek száma azonban rohamosan csökkent.

„A nádasdi lemezgyárból bocsátottak el. Csak hegesztő, lakatos, villanyszerelő és bádogos volnék... és nem kellek sehol! Kanadába elélnék gyalog, ha összeadnám a munkahelykeresésben megtett kilométereimet. Mindenholnan elbocsátani készülnek, nemhogy felvenni. Arlóba már segédmunkásnak is elszegődtem volna, de a polgármesterasszony azt mondta: ha Nádasdról jöttem, már fordulhatok is vissza. Nem vehetem el a helybeliek szájától a kenyeret”²⁹ – kesergett az egyik munkás sorban állás közben a Munkaügyi Szolgáltató Iroda

4. kép – Petrenkó János vállalkozó (jobbra) ajándékot ad át Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnöknek a PEKO Üzletházban

28 H. SZŐKE Marianna: Nincs kiút a nincstelenségből? Beszélgetés Nyerges Tibor szociális válságmenedzserrel. *Ózdi Vasas* 24. (1991): 41. 2.; H. SZŐKE Marianna: A kormány Ózdra veti vigyázó szemét? *Ózdi Vasas* 24. (1991): 41. 3.

29 TAKÁCS Mariann: Üres zsebbel, reménytelenül I. A munkásosztály tényleg a paradicsomba megy? *Maholnap* 3. (1992): 12. 3.

előtt, utalva a város környezetében fekvő települések helyzetére, amely akkor még nem is érte el foglalkoztatottsági mélypontját.

„Színvonalas termékek színvonalas áron” – az egykori Gyújtó ABC fölött, a város főutcáján nyílt meg 1990-ben a PEKO Üzletház, amely az év elejétől magánkézbe került durvahengermű, vagyis a PEKO Acélipari Művek dolgozóit a dollárbevételeiből beszerzett nyugati áruk forinttal, sőt hitelkártyával történő vásárlásával kecsegtette. A városban kialakult helyzet közepette paradoxnak tűnő, eleve a luxus szintjének és szimbólumának ellentmond, hogy a cég bukásával 1994 novemberében már arról szóltak a hírek, hogy a dolgozók – követeléseik fejében – résztulajdont szerezhettek az üzletházból.

Petrenkó János szakmunkás és feltaláló, országgyűlési képviselő, majd cégvezető 1989-ben szerződést kötött az ÓKÜ-vel a durvahengermű megvásárlásáról, ahol 1990-ben közel 500 főt foglalkoztatott. Petrenkó nevét szerte a világon, így Ausztriában és Japánban is ismerték. 1991-ben, amikor az Ózdi Acélmű Részvénytársaság nehézségei már őt is érintették, a Kobe Steel nevű cég közelébe férkőzve próbált szerkezeti és magasan ötvözött acélgyártásra áttérni japán egyenáramú, ívfényes kemence építésével.³⁰ A „távol-keleti reménysugár”, a fejlett állam befektetőinek támogatása azonban nem sikerült, a fennmaradás így csakhamar állandó hitelekkel volt csak fenntartható. Az állandó pénzhiány teremtette helyzetet energiatülség és rendszeres alapanyaghiány is súlyosbította, ám a kormányzati intézkedések sem segítettek a talpon maradáson. A felmerült megannyi kérdés közül máig nem tisztázódott: a másokat is magával rántó vállalkozó bukása, újabb munkanélküliség generálása kinek volt jó ebben a helyzetben, miközben egy város jövője volt a tét. Habár 1998 szeptemberében felmerült az újságok oldalain is a „PEKO-sztori” folytatása a korábbi bonyolult felszámolási és végrehajtási eljárásokkal elveszített, mintegy kétmilliárdos vagyon visszaperlése kapcsán, ám Petrenkó már nem tudott visszatérni és újból meghatározó szerepre szert tenni a városban. 2020 elején hunyt el.

„Aki takarékoskodik, bízik a jövőben!” – a hangzatos szlogen 1990 októberében hangzott el a Takarékosági Világnap alkalmából, amikor a B.-A.-Z. Megyei Takarékszövetkezetek Választmányának elnöke, Kuzmi István és titkára, Tóth Kálmán a bizonytalanság és pénzügyi nehézségek közepette adta át Fazekas Sándorral, a Regionális Bank igazgatójával az 1961-ben alapított Hangony és Vidéke Takarékszövetkezet új székházát Ózdon. A pénzügyi intézet szerepe mégis más irányt vett, mint a lakossági megtakarítás kezelése.

1992 első felében már 8000 fő fölött volt a regisztrált munkanélküliek száma, a pénzügyi intézet – leginkább személyi kölcsönökből adódó – kintlévősége pedig folyamatos növekedést mutatva 1993 tavaszán meghaladta a 12 millió Ft-ot.³¹ „Kohásznak lehetőleg ne kohász legyen a keze” – fogalmazott Alabán János, a takarékszövetkezet igazgatósági elnöke, aki a „bármelyik pillanatban kereset nélkül maradó ügyfél” hitelezését komoly kockázati tényezőnek nevezte. Már egy évvel korábban is – 730 felszólítás és 250 letiltást követően – több dolgozó „hitelképességét” és kezesként történő elfogadását utasították el, hacsak a részletfizetés biztonságát nem tudta kellőképpen bizonyítani. 1993 végére a 250 milliós betétállomány mellett 178 millió Ft-os hitelállomány volt a mérleg, s bár az úgynevezett nagybetétek megmaradtak, a rossz minősítést kapott adósoktól 15 millió Ft behajtása már

---

³⁰ Japánban járt a Peko. Távol-keleti reménysugár (3). Ózdi Vasas 24. (1991):34. 1.

³¹ Kocsik László: Újrakezdni, de miből?! Már a dolgozó sem hitelképes? *Maholnap* 4. (1993):15. 3.

5. kép – A Hangony és Vidéke Takarékszövetkezet megnyitja új, Brassói úti székházát

6. kép – Műhelyablak

nem sikerült.³² Miközben 1993-ban már létrehozták a Takarékszövetkezeti Integrációt és felállították közös biztonsági alapjukat (Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap – OTIVA), ezekkel a lépésekkel elkezdődött a takarékok számának csökkenése. Az éves beszámolók alapján, az 1990-es években a helyi takarékok betétállománya még képes volt növekedést mutatni (1997-ben 530 millió Ft 240 milliós hitelállomány mellett³³) új források bevonásával (például vállalkozások számlavezetésének továbbvitele), ám az ezredfordulót követően, az intézmények közötti – többlépcsős – integráció jelentős szervezeti átalakulást eredményezett. A helyi egységek vezetői szerepe megszűnt, mára pedig országosan egy pénzügyintézet (Takarékbank Zrt.) jött létre.

Megszületett a borsodi acélipar reorganizációs terve, amelynek eredményeképpen egy méreteiben és kapacitásában kisebb, ugyanakkor korszerű, versenyképes kohászati ipart kívántak kialakítani. A hangzatos ígéretek 1994-ben egy önfenntartó, saját működési költségeit, sőt karbantartási és felújítási kiadásait is megtermelni képes ágazatról szóltak. Eközben az ÓKÜ felszámolója folyamatosan és nyilvánosan hirdette az egyes ingatlanokat, vagyontárgyakat, a bontási munkálatok folytatása pedig a város foglalkoztatási helyzetében új konfliktusokat is generált. Mindezt tetézte a kohók, kémények robbantásának sokkoló látványa, megszületett az ipari váltó „posztumán táj”.

1994 tavaszán a korábbi két évben átmeneti megoldást és megélhetést nyújtó Foglalkoztatási Társaság 150 dolgozója – többek között – az üzem területén zajló bontási munkában való fokozott részvétel reményében követelt a polgármestertől munkalehetőséget és továbbfoglalkoztatást. A kedélyeket meglehetősen nehéz volt lecsillapítani. A paradox helyzetet csak fokozta a város vezetésének érezhető tehetetlensége: „(...) *az ottani vezetőket kell megkérdezni, mit adtak el, hogyan éltek ebből a pénzből!*” – utalt Strohmayer László akkori polgármester (3 ciklusban: 1991–2002) a vele sem egyeztető felszámolóbiztos felelősségére.³⁴ Közben a volt szakemberek, kiképzett segédmunkások körében feltűntek a vasazók, gyűjtögetők, akik az egykori gépeket összeszerelték, „most meg bontják”. A mai Sárli-telep egykori vashulladékot tároló területén családok, gyerekek, romák keresgettek a mangánt, a réztekercseket, bármit, ami értékesíthető volt az illegális felvásárlóknak.

A kohóbontásról, az ipari létesítmények eltűnéséről készült képek a gazdasági szerkezetváltás és az ipari örökség folyamatos romlásának keserű emlékei, forrásértékük több a pusztaság illusztrációjánál. A le- és elbontásokról, robbantásokról, eltávolításokról készült döbbenetes felvételek a műszaki kultúra, egyben az épített környezet pusztulásáról tanúskodnak 1990 után. A privatizációban érintettek sokszor csak a még meglévő pénzügyi lehetőségek kinyerésére koncentráltak, a termelés elenyészővé vált a korábbiakhoz képest, miközben az épületek esetleges védetté nyilvánítása az új tulajdonosoknak nem volt érdeke, hiszen ebben az esetben az ő feladatuk lett volna gondoskodni a műemlék fenntartásáról és karbantartásáról. Az ipari épületek/területek funkcióvesztésének felgyorsulása ugyanakkor a város egész ipari öröksége megőrzésének problémáját felszínre hozta a rendszerváltozást követően, így az sem véletlen, hogy az ipari építészet talán a kulturá-

³² MÁRTON Ferenc: Money, money... *Maholnap* 3. (1992): 13. 5.; KOCSEK László: A takarékszövetkezetnek nincs oka panasznak. Április 1-jétől emelik a betétkamatokat. *Maholnap* 5. (1994):11. 2.

³³ Igazgatósági értekezlet a Takarékszövetkezetenél. *Ózdi Hírek* 1. (1998):2. 7. Ebben az évben zálogház is nyílt a létesítményben, amelynél a záloghitelezés szakmai, illetve finanszírozási feladatait a kft. és a takarékszövetkezet a kamatokban rejlő haszon megosztásával osztotta meg egymás között.

³⁴ PÁSZTOR László: Egy ígérettel több? Megszállták a munkások a Városházát. *Maholnap* 5. (1994):10. 8.

lis örökség egyik legsérülékenyebb, leginkább fenyegetett ága, amely képes egy-egy régió társadalmi szerkezetének átalakulását, valamint a kulturális gyökerek megszakadását is illusztrálni.

7. kép – Morvai Katalin búcsúzik a szomszédoktól Veszprémbe költözésük előtt

Almási Tamás rendező Ózdi sorozatának (1987–1998) *Acélkapocs* című része 1994-ben örökítette meg a Morvai család nehezen meghozott döntését a kényszerű költözésről. A könnyes búcsú a jól ismert várostól, a rokonoktól, barátoktól és az idegen helyre költözés a kilátástalan helyzetből való meneküléssel függött össze. 1997-ben a közmédia *Híradója* a győri Rába gyár programjáról számolt be, amellyel a nyugati országrész üres álláshelyeit kelet-magyarországi álláskeresőkkel kívánták betölteni.³⁵ A nem megfelelő képzettség ismételen akadályokat jelentett, ám a tudósítás családjukkal együtt érkező ózdiakról szólt, akik belefáradtak a várakozásba, a városukban tapasztalható rombolásba, a nélkülözésbe.

A város demográfiai adataiban a negatív vándorlási különbözet az elköltözések fokozódásából adódik: míg az 1970-es években csupán 955, 1980 és 1989 között már 5878, az 1990-es években pedig további 2494 fő távozott Ózdról.³⁶ A bányák, gyárak és üzemek bezárása által kiváltott elvándorlási hullám a későbbiekben – bár kismértékben – mérsék-

---

³⁵ MTV *Híradó* 1997. október 1. https://nava.hu/id/04325_1997/# [2021.03.14.].

³⁶ NÉPSZÁMLÁLÁS 2001. 4.1.2.

lódott megyei és térségi szinten egyaránt, azonban azt megállítani nem sikerült: 2008-ban -9,45 ezreléket, de 2016-ban is még -6,03 ezreléket mutatott a vándorlási különbözet. A csökkenés tehát folyamatos, vagyis az értékek napjainkban is negatívak további munkahe-lyek elvesztésével.³⁷ Ez a tendenciajelenség illeszkedik egy általánosabb (országos) trend-hez is: Magyarország kivándorló ország lett a 2000-es évek második felére, és a stabilizá-lódó elvándorlás ezt követően is jellemző. A negatív hatásmechanizmusok egyike, hogy „az elvándorlásból adódó humántőke-vesztés különösen jellemző azokra a településekre, amelyeknek gazdasága egyetlen ágazatra épült, így nem voltak képesek integrálódni a globális áramlási rendszerbe, és ilyen módon a perifériára szorultak.”³⁸

8. kép – Bejárás Bányásztelepen

A szociális gettósodás folyamata és a romakérdés napjainkra egyre súlyosabb problémát jelent, amely a helyi társadalom differenciáltságát, működését, mindennapjait is tükrözve a túlélés kényszerét és a mélyszegénység rendjét állítja a figyelem középpontjába. A rendszerváltozást követően gyorsuló ütemben kialakult, majd körzetesen összeérő szegregátumok ugyanakkor nem minden esetben számítottak új jelenségnek, hiszen az egykori munkáskolóniák etnikai alapú népességcserélődése hosszú folyamatként már az 1970-es években elkezdődött (sőt már akkor zajlott) egyes helyeken.

A volt munkáskolóniák mellett az egykor szinte önálló, Ózdhoz tartozó bányász-lakótelepek állaga is folyamatos romlást mutat. Míg Somsályra egri romák (is) települtek be, az ezredfordulóra Bányásztelep „új lakóinál” is már elviselhetetlen állapotokról tanúskodnak

³⁷ KÁPOSZTA – NAGY – CSEHNÉ 2018. 10.

³⁸ Kovács Beáta: „(...) Mindenki külföldre fog menni vagy messzebb.” (E)migrációs félelmek Ózd városá-ban. *socio.hu*. 10. (2020): 2. 27–52. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2020.2.27> [2022.06.09.].

a Bárdos István területi képviselő által kezdeményezett területbejárás tapasztalatai: „*Szinte nem lehet tudni hol kezdődnek és hol végződnek az illegális szeméttelpek. Ajtó nélküli budik, udvaron szabadon folyó fekália, kiskutyák, nagykutyák, koszos gyerekek*” – volt olvasható a helyi sajtóban.³⁹ Több, hasonló egykori monoindusztriális városi kolóniára jellemzők az alábbi kutatási eredmények szociográfiai megállapításai:

„*A középgeneráció tagjai között többen gyermekeik után kapott ellátásból élnek, másoknak pedig bejelentett munkájuk van, ami azonban általában nem stabil, hosszú távú állás, gyakoriak a takarítói, konyhai, kertészeti munkák. Az egyetlen helyi cégnél végezhető szalagmunkát erősen szelektáló felvételi előzi meg. A külföldi munka (...) nem népszerű, mivel a korábbi években gyakran születtek rossz tapasztalatok. Ha nem a saját családjában, az ember rokonai között biztos akad valaki, akinek nem fizetették ki a külföldi munkáját. Emellett a szakképzetlenek számára nem is tűnnek olyan nyereségesnek ezek az állások ahhoz viszonyítva, hogy az embernek a családjától messze kell élnie, leginkább akkor érdemes belevágni, ha valami konkrét »tisztáznivaló« (adósság vagy hitel) van. A munkalehetőségek beszűkülése hatással van az emberek mindennapi közérzetére, ezen keresztül pedig a telepí együttélésre is.*”⁴⁰

Szökökút díszhalakkal, söntés, színes égőkkel megvilágított kerthelyiség, kuglizó, játszókert – a 2021-ben elhunyt Gáti József nem győzte sorolni gyerekkora és a helyi kulturális élet gazdag emlékeit Bánszálláson. Miközben az egykor virágzó bányásztelepülések gazdag folklórja, mindezekkel együtt lényegében a munka világa által teremtett, meghatározott és közvetített szocializációs értékei fokozatosan feledésbe merültek, a telep lassan előregedett, a rendszerváltozást követően felgyorsult a folyamatos leépülés, a bányászkolóniák pusztulása, valamint a szociális gettósodás folyamata. A munkaidő fogalma már a múlté, a még létező kocsmá délelőtt is tele. De ma már az sincs. A pavilonnal ellátott „szanetli” egykor bálók, mulatságok „kelléke” volt, ám csakhamar az enyészetté vált. Ahogy egy 1994-es cikk fogalmaz: „*A csinnadrattás, sörös-virslis bányásznapok elmúltak, mint ahogy maga a bányászat is.*”⁴¹

„*Megyünk Európába! / Ma lezárult egy út, s kezdetét veszi egy másik.*” – lelkesedtek tele bizalommal az ózdiak az Európai Unióba való belépést ünnepeelve 2004. május 1-jén szlovák, francia és lengyel vendégekkel.⁴² *Himnusz, Örömmóda*, francia, lengyel és szlovák vendégek és persze sok optimizmus: „*Az Európai Unió nem garancia, hanem lehetőség arra, hogy infrastrukturális és más fejlesztési pályázatok révén csökkentjük a régiók és kistérségek közötti különbségeket*” – fogalmazott beszédében Benedek Mihály polgármester.⁴³ A rendszerváltás igazi veszteseiként számon tartott volt nehézipari körzetek kiábrándult lakói számára valóban ekkor már csak a remény maradt, hogy a rendszerváltás ezzel végleg lezárul.

Almási Tamás Ózdi sorozatának – az MTV-vel mint koprodukciós partnerrel készült – utolsó darabja (*A mi kis Európánk*) 2006-ban még egyszer visszatért Ózdra, feltárva a

³⁹ Bánszállási jajkiáltás. *Ózdi Hírek* 4. (2001):13. 2.

⁴⁰ FEHÉR 2015. 277.

⁴¹ Bánszállás mintha Pakisztán lenne. *Maholnap* 5. (1994):24. 3.

⁴² Lezárult egy út, kezdetét veszi egy másik. *Ózdi Közélet* 2. (2004):18. 3.

⁴³ Lezárult egy út, kezdetét veszi egy másik. *Ózdi Közélet* 2. (2004):18. 3.

9. kép – Az EU-hoz csatlakozást ünneplő tömeg az Ifjúsági parkban

rövid két év alatti optimista szemlélet „alábbhagyását” a város sorsának alakulását illetően. Márpedig az „új időszámításhoz” számos probléma megoldását fűzték a helybeliek: Horogh Lajos egyenesen specifikus célokról beszélt, amikor „*több lábon álló, korszerű gazdasági struktúra*”, az ország közlekedési vérkeringésébe történő bekapcsolás, a környezetvédelem vagy a romák helyzetének kérdését, illetve ezek rendezésének szükségességét sorolta.⁴⁴ Rövid időn belül kiderült, hogy a lehetőségek kiaknázása jóval összetettebb érdekérvényesítő, politikai kapcsolathálón nyugvó szerepet kíván, ami nem volt elegendő egy újbóli felemelkedéshez.

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium egyik 2021. évi közleménye szerint a rendszerváltozás után magára maradt, a szocialista nagyipar összeomlását súlyosan megszenvedő térségben – ismét jelentős emelkedést mutatva – 2010 óta 221 ezerrel 271 ezer főre nőtt a foglalkoztatottak száma. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei foglalkoztatási ráta az elmúlt évtized eleji 47%-hoz képest 57%-ra javult, míg azon belül, az ózdi járásban a regisztrált álláskereső száma 9,8 ezerrel 5 ezerre, Ózdon 4,8 ezerrel 2,8 ezerre esett vissza.⁴⁵ A népességcsökkenés és a folyamatos elvándorlás következtében a fenti adatokból levonható következtetések azonban kritikával kezelendők.

2019-ben ünnepelte fennállásának 20. évfordulóját az Ózdi Nyugdíjas Klub. Alapszabályát 1999 augusztusában fogadták el, amely szerint önszerveződő, nonprofit

⁴⁴ HOROGH Lajos: Az Európai Unió és Ózd. *Ózdi Közélet* 2. (2004): 16. 2.

⁴⁵ Megszólalt Palkovics László az ózdi...: <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210330/megszolalt-palkovics-laszlo-az-ozdi-800-fos-leepitesrol-most-is-segitunk-az-ottani-embereknek-476498> [2021.10.15.].

10. kép – Nyugdíjas Klub

civil szervezetként a helyi nyugdíjas réteg összejövetelének szervezését, tájékoztatási–tájékozódási igényeinek kielégítését, a szabadidő hasznos és kulturális eltöltését hivatott szolgálni. Az érdeklődők a 10 tagú előkészítő bizottság tagjait kereshették akkor belépési szándék esetén, klubhelyiségük pedig Benedek Mihály korábbi országgyűlési képviselő közbenjárására először az MSZP akkori, Alkotmány út 1. szám alatti székházában volt (ma a Civil Házban).⁴⁶ „Nyugdíjas a nyugdíjasért”: e szlogen jegyében a klub alakuló ülését szeptemberben tartották 66 fő (egyben alapító tag) részvételével, első elnökének Sulyok Istvánt megválasztva.⁴⁷

Miközben országosan az ezredforduló utáni első évtized közepén a munkaképes korúak alig 60%-a dolgozott ténylegesen, a nyugdíjban, ellátásban, járadékban és egyéb járandóságban részesülők száma 2000 januárjában már 3,14 millió volt, akiknek zöme (53%) az öregségi korhatárt elérve vált nyugdíjassá, míg további 24%-ot a rokkantnyugdíjasok tettek ki több mint 760 ezer fővel.⁴⁸ Ezen tendenciáknak megfelelően Ózd társadalmára a folyamatos lakosságszám-csökkenés mellett az elöregedés a jellemző: a 60 év fölöttiek aránya a 2001-es népszámlálás idején 21,6% volt a 38 405 fős lakónépességen, míg 2011-ben 24,2% volt a 34 481 fős lakónépességen belül; utóbbi összeírás 100 aktív személyre 38 időskorút mért.⁴⁹ A folyamatos elvándorlás következtében egyre több idős ember

⁴⁶ Nyugdíjas Klub az Alkotmány úton. *Ózdi Hírek* 2. (1999):20. 2.

⁴⁷ Kocsik László: Megalakult az Ózdi Nyugdíjas Klub. *Ózdi Hírek* 2. (1999):26. 2.

⁴⁸ Nyugdíjban, ellátásban, járadékban és egyéb járandóságban részesülők száma és teljes ellátásának havi átlagösszege, január. KSH STADAT 25.1.1.34. Az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság, Magyar Államkincstár adatai alapján. https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0034.html [2021.10.16.].

⁴⁹ NÉPSZÁMLÁLÁS 2001: 4.1.4.1.; 2013: 153., 161.

maradt egyedül a városban, akik számára az együttlét, a közös programok (kirándulások, közösségi rendezvények) szervezése sokszor a fennmaradást segítette elő. Mindezekén túl senior sportközösség kovácsolódott, az ózdi Országos Nyugdíjas Sportnapok pedig immár évtizedes hagyománnyal rendelkezik.

11. kép – A kolóniák szegénysége – gyerekkor Ózdon

„Megértenétek, hogy ugyanolyanok, mint a Ti gyerekeitek. Vágyakkal, célokkal. Mosolygással. Ők is csak játszani akarnak. De belőlük hamarabb kikoptatja az élet, a környezet. Nem tehetnek semmiről. Ózdra születtek és próbálnak gyerekek maradni. Kilátások? Segély, börtön. Ja, nem, újra kinyit a bánya. Meg beindul A kohó. Szóval van remény.” – szól Kálló Péter blogjának bevezetője⁵⁰ a *Túl az Óperencián* – főként 2011-ben készült – fotósorozatának darabjaihoz; benne a remény gondolatával. A gyermekszegénység ábrázolásának realitása mögötti esélylatolgatás, a jövőbeli perspektíva meghúzóása 10 év (2011–2021) távlatában sem hozott sok pozitívumot. Az említett bánya nem nyitott ki, a származási családból történő kitörési stratégiák pedig korántsem a tanulásra épülő egyéni boldogulás útjait mutatják napjainkban sem, sokkal inkább egyes kényszerstratégiákat, ami meglehetősen torz személyiségformáló erővel bírt az új fiatal generációk számára. A mesék, a játék, a bensőséges családi légkör nélküli, ám annál több nélkülözéssel járó gyerekkort szinte egyik napról a másikra, törésszerűen váltja fel a felnőttlét, a korai gyerekvállalással „létrejött” nemző családi szerepbe lépéssel, illetve a 16 éves tankötelezettséggel, valamint

⁵⁰ *Túl az Óperencián*. <http://archivum.sajto-foto.hu/hu/2013/kepek/kallo-peter-fotoi/tul-az-operencian-gyerekkor-ozdon> [2022.09.01.]

az oktatásból való kieséssel félbemaradt iskolai tanulmányokat váltó – leginkább alkalmi és „feketemunkát” jelentő – munkába állással.

A Magyar Sajtófotó Pályázatok *Társadalomábrázolás, dokumentarista fotográfia (sorozat)* kategóriájában Ózd és környéke mint választott helyszín vagy kiindulási pont kifejezetten gyakori. 2010-ben Neubauer Rudolf *Északi fény*⁵¹, 2011-ben Stiller Ákos *Farkaslyuk*⁵², 2012-ben Neményi Márton *Éhség Ózdon*⁵³, 2013-ban Bödey János *Ózdi fohász*⁵⁴, 2018-ban pedig Révai Sára *A remény útja Ózd–Brüsszel retúr*⁵⁵ című fotósorozatát díjazták, amelyeknél a gyerekek és a nélkülözés tekinthető a leggyakoribb, a képeken megjelenő módon megörökített témák egyikének. A gyermekszegénység azonban nem helyhez kötött: a legutolsó, 39. pályázat kategórián belüli 2. helyezette ugyancsak ezt örökölte meg Nyárádmentén, Erdélyben. Omladozó, lyukas falazatú házak, sorsukba beletörődött szülők, zokniban fát vágó kislány: a felvételek készítője, Kerekes István szerint „*a nyomor több évtizedes hozadék*”, amely a falvak nyomortanyáin éppúgy jelen van, mint a városok nyomornegyedeiben munkanélküliséggel és iskolázatlansággal társítva oly módon, hogy már a gyermekkortól kezdve a napi létfenntartás igazi kihívásnak számít.⁵⁶ Máshol a háttérben „rejtőzködve” megbújó szociális problémák nem minden esetben válnak rögtön láthatóvá.

Ferge Zsuzsa „új szegénység” kategóriáját alapul véve, miként a rendszerváltást követően a több mint egymilliós munkahelyvesztés elsősorban a tanulatlanokat, a romákat, a falusiakat érintette, „*2009 végére a munkanélküliség 10 százalék fölé emelkedett, az aktivitási arány 2008-ban 54,2%, Európában a három legalacsonyabb egyike. A munkajogok erodálódásával és a munkahelyek számának zuhanásával erősen nőtt a létbizonytalanság, aminek súlyos egészségügyi hatásai is vannak.*”⁵⁷ A hatás a jövő nemzedékét drámaian érintheti: 2007-ben a gyerekek hetede élt olyan háztartásban, amelyekben nincs – sokukban 2–3 generáció óta nincs – aktív (legális) kereső, ami akkor a második legrosszabb arány volt a kontinensen. A gyerekek körében mért szegénységet a szociológus – az egyenlőtlenségek alakulásának függvényében – jelentős, 20% körülinek határozta meg.⁵⁸

Az ipari táj eltűnése jelentős arculatváltást jelentett a település számára, amely az egykori községből várost formált. F. Dobosy László különösen sok figyelmet szentelt a gyár területének megörökítésére, a munkások hátrahagyott dolgait, szétdobált iratokat, eszközöket és persze a természet által visszahódított létesítményeket fotózva. Az ipari örökségvédelem számára jelentős építmények, gépek sorsa ma is kérdéses. Erre jó példa a kép bal oldalán látható, rövid ideig könnyűzenei koncerteknek helyet adó ózdi acélműi öntőcsarnok, amely a vasgyár egyik utolsó jelképének számít, és mementóként szolgál az utókornak az egykori Martin-kemencés acélgyártásról. A már nyomokban sem fellel-

51 *Északi Fény – Ózd 2010.* http://archivum.sajto-foto.hu/hu/2010/kepek/neubauer-rudolf-fotoi/eszaki-feny-ozd-2010_7 [2021.10.16.].

52 *Farkaslyuk.* <http://archivum.sajto-foto.hu/hu/2011/kepek/stiller-akos-fotoi/farkaslyuk> [2021.10.16.].

53 *Éhség Ózdon.* <http://archivum.sajto-foto.hu/hu/2012/kepek/nemenyi-marton-fotoi/ehseg-ozdon> [2021.10.16.].

54 *Ózdi fohász.* <http://archivum.sajto-foto.hu/hu/2013/kepek/bodey-janos-fotoi/ozdi-fohasz> [2021.10.16.].

55 *A remény útja Ózd–Brüsszel retúr.* https://37.sajto-foto.hu/sfSite/entryDetails/entry_id/21597/vote_round/1/item_id/90/delta/1/pdelta [2021.10.16.].

56 KEREKES 2021.

57 FERGE 2010. 158.

58 FERGE 2020. 118–120.

12. kép – Dezindusztrializáció és „posztumán” táj

hető egykori épületek után féltő, hogy a még romokban fennálló többi is hasonló sorsra jut szimbolikusan is elvágva az ipari múltat, míg a bennük vagy környezetükben évek múltán is fellelhető „haszontalan, talált tárgyakra” ugyanez a sors vár szinte teljesen „felégetve” maga mögött a kötődés összes formáját, a helyhez mint „megélt térhez” fűződő viszonyt. Egy építészeti hasonlaltal élve: *„A felhagyott, múltból a jelenbe túlélt épület hasonló az elfeledett, haszontalan, újra megtalált tárgyakhoz, a profán, köznapi értelemben vett talált tárgyakhoz. (...) A termelés megszűnésével hirtelen értelmét veszti az addig egyértelmű. Az ipar kiszolgálására létrehozott terek, szerkezetek a termelőtevékenység nélkül haszontalanok: használók nélkül az élet szikrája sincs jelen bennük.”*⁵⁹

„Nagyon komoly kérdés, hogy egy ózdi vagy dunaújvárosi kistérségben mit tud kezdeni magával több száz ember, ha hirtelen arra van szükség, hogy tanuljon valami újat” – nyilatkozta László Zoltán, a Vasas Szakszervezet Szövetség alelnöke egy újságírói kérdésre, utalva egyben az átképzések / továbbképzések folyamatosságára és fontosságára, hozzátéve: *„nem biztos, hogy egy másféle termelési mód kompatibilis a jelenlegi munkavállalók adottságaival, képezésével, tapasztalataival.”*⁶⁰ Kísértetiesen hasonló „rigmusok” ezek 30 év távlatában, ám az elvárt munkaerőpiaci flexibilitásnak egyrészt nem mindenki tud megfelelni, másrészt nem tekinthető a 4. ipari forradalom „hajnalán” egzisztenciális biztosítéknak. Ahogy Csoba Judit, a Debreceni Egyetem BTK Politikatudományi és Szociológiai Intézetének professzora összegzi: az 1990-es évek foglalkoztatási válságának kezelésére kialakított, állami felelősségvállalást igénylő, a rugalmasság és szociális biztonság szavakból eredő

⁵⁹ HELFRICH 2014. 7–8.

⁶⁰ BOZZAY Balázs: Ez a gyárbezárás lehet az utolsó dőfés, szellemvárossá válhat Ózd. *telex.hu*. 2021. április 3. <https://telex.hu/belfold/2021/04/03/ez-volt-az-utolso-dofes-szellemvarossa-valhat-ozd-gyarbezaras-elvan-dorlas-munka> [2021.10.16.].

„flexicurity” stratégiák kudarcot vallottak, miközben ez a modell a képzetleneknek vagy az egészségügyi problémákkal küzdőknek eleve nem kínált tartós megoldást.⁶¹ Egyfajta könyvelői szemléletet tükröz a „befektetésért cserében profitot”-elv, eközben viszont az elmúlt években a szociális védelem erői és lehetőségei a munkavállalók körében ismét sorra meggyengültek, újra egyre szélesebb körben ismertté vált a prekaritás, a bizonytalan foglalkoztatási és jövedelmi viszonyok jelensége. A helyben megjelent „multik” megjelenése is ezt tükrözi.

1998-ra úgy tűnt, a gazdasági szerkezetváltás az amerikai General Electric (GE) mellett a svájci autóiipari beszállító, mikrokapcsolókat, motorokat, elektronikus vezérléseket előállító Saia-Burgess Electronics üzemének Ózdra telepítésével végleg lezárulhat. A kelet felé nyitással utóbbi cég már a világ közel 50 országában képviseltette magát, a helyben foglalkoztatott létszám is gyors emelkedésnek indult: 70-ről 2001-re már 510 fő talált itt munkát, míg a GE dolgozóinak száma meghaladta ekkorra az 1000-et.⁶² A KontUnion Elektromechanikai Termékeket Gyártó Kft. telephelyét átvevő Saia-Burgess Ózd Kft. tervezett termékbővítése új és magas minőségű munkahelyeket ígért, ám ezeken túl a középfokú végzettséget sem igénylő betanított munka (és az operátor pozíció) fogalmát „honosította meg”.

2005-ben az anyacég részvényeinek többségét hongkongiak szerezték meg, így a név is megváltozott (Johnson Electric Hungary Kft.), 2008 végén viszont a gazdasági világváltság hatására elbocsájtásokba kezdtek. Újabb fejlesztéseket követően, 2015-ben Ózdon és Hatvanban már ismét 1500 fő foglalkoztatásáról szóltak a hírek, ám 2021 tavaszán az ózdi üzem végleges bezárását és ezzel együtt – több lépcsőben – 870 fő elküldését jelentették be egy éven belül; mindezt a 2013-ban telephely-fejlesztésre kapott 163 millió Ft-os állami támogatás, majd két évvel később a kormánnyal kötött stratégiai partnerségi megállapodás ellenére. Láthatóvá vált az alacsony hozzáadott érték, a „rugalmasság” melletti munkavállalói kiszolgáltatottság, a más fejlettebb országokban már elavult, idővel nyereségesen már nem bevethető „*kifutó életciklusú technológiák*”⁶³ jelentős adófizetői kedvezményekkel való „idecsalogatása”, majd – a robotizáció/robotika/automatizálás térhódításával, továbbá a kereslet apadásával – ezek termelőtevékenységének néhány éven belüli megszűnése. A leépítési folyamat elhúzódását, egyben szürreális lezajlását mutatja, hogy 2022 nyarán még mindig ózdi alkalmazottak járnak Szerbiába betanítani a cég ottani dolgozóit. Egyeseknek a cég hatvani üzemében kínáltak (költözést igénylő) munkát, míg mások egy újonnan a városba települt cégnél próbálkozhattak: a luxuscikknek számító jakuzzikat gyártó Wellis Magyarország Zrt-nél, amely mind a képzetlen, ám rövid idő alatt betanítható, mind a kvalifikáltabb munkaerőnek kínált lehetőségeket; igaz, nem ugyanolyan létszámot igényelve. Korántsem biztató előjel lehet ugyanakkor, hogy a magyar tulajdonban álló cég eközben 300 alkalmazott elbocsájtására kényszerült a dabasi székhelyén, de már az ózdi üzemből is elküldtek több mint 100 főt.

---

61 CSOBA 2018. 8–9.

62 Újabb üzem települt Ózdra. *Ózdi Hírek* 1. (1998):37. 5.; F. DOBOSY 2001. 32.

63 PAP Szilárd István: A kormány stratégiai partnere bezárja ózdi gyárát, 800 dolgozó marad munka nélkül. *Mérce*. 2021. március 31. <https://merce.hu/2021/03/30/a-kormany-strategiai-partnere-bezarja-ozdi-gyarat-800-dolgozo-marad-munka-nelkul/> [2021.04.03.].

KÉPJEGYZÉK

1. kép Pethes András, az ÓKÜ vezérigazgatója beszél Willy Korf (mellette jobbra) társaságában a Korf-technológiáról tartott nemzetközi konferencián. Ózd, 1984. Magánarchívum (Seffer Ferenc).
2. kép A gyár Sajóvárkony felől. Ózd, 1988. Dobosy László felvétele. [2021.10.12.]
3. kép Csőszerelő műhely. Ózd, 1989. Benkő Imre felvétele. (<https://punkt.hu/2020/12/25/a-fotografia-mindig-egy-felhatalmazas-volt-arra-hogy-bekopogjak-valahova-interju-benko-imrevel/>) [2021.10.10.]
4. kép Petrenkó János vállalkozó (jobbra) ajándékot ad át Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnöknek a PEKO Üzletházban. Ózd, 1990. Dulai Lajos felvétele.
5. kép A Hangony és Vidéke Takarékszövetkezet megnyitja új, Brassói úti székházát. Ózd, 1990. Dulai Lajos felvétele.
6. kép Műhelyablak. Ózd, 1992. Dobosy László felvétele. (<http://dobosyphoto.blogspot.com/2015/02/>) [2021.10.12.]
7. kép Morvai Katalin búcsúzik a szomszédoktól Veszprémbé költözésük előtt. Ózd, 1994. Almási Tamás felvétele. Ózdi sorozat – Acélkapocs. Budapest Filmstúdió, 1994. (https://www.youtube.com/watch?v=iWij__tAZ0&t=1266s) [2021.10.16.]
8. kép Bejárás Bánszálláson. Ózd, 2001. Dulai Lajos felvétele.
9. kép Az EU-hoz csatlakozást ünneplő tömeg az Ifjúsági parkban. Ózd, 2004. Dobosy László felvétele.
10. kép Nyugdíjas Klub. Ózd, 2005. Benkő Imre felvétele. (<https://mma-kademia.hu/alkotas/-/record/MMAA57311>) [2021.10.10.]
11. kép Gyerekkor Ózdon. Túl az Óperencián. Ózd, 2011. Kálló Péter felvétele. (<http://archivum.sajto-foto.hu/hu/2013/kepek/kallo-peter-fotoi/tul-az-operencian-gyerekkor-ozdon>) [2022.09.01.]
12. kép Dezindusztrializáció és „poszthumán” táj. Ózd, 2018. Dobosy László felvétele. (<http://dobosyphoto.blogspot.com/2021/09/ozdi-gyar-293.html>) [2021.10.16.]

FORRÁSOK

- NÉPSZÁMLÁLÁS 2001 Népszámlálás 2001 – 6. Területi adatok Borsod-Abaúj-Zemplén megye 4.1.4.1 A népesség korcsoport szerint; 4.1.2 Népszaporodás, 1970–2001. (http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/06/05/data/tabhun/4/load01_4_1.html; http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/06/05/data/tabhun/4/load01_2_0.html) [2021.03.13.]

- NÉPSZÁMLÁLÁS 2013 2011. évi népszámlálás 3. Területi adatok 3.5. Borsod-Abaúj-Zemplén megye. 2013. (https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_05_2011.pdf) [2021.03.13.]
- ÓZDI KISTÉRSÉG 2008 Ózdi kistérség – Borsod-Abaúj-Zemplén megye – Észak-Magyarországi Régió. Kistérségi helyzetelemzés. 2008.

IRODALOM

- ALABÁN 2020 ALABÁN Péter: *Egykor volt gyárváros... Társadalmi változások Ózdon és környékén a rendszerváltástól napjainkig*. Pécs, 2020.
- BACSKAI 1999 BACSKAI Sándor: Beszélgetés Benkő Imrével. Az ember dokumentatív ábrázolása érdekel. *Fotóművészet* 42. (1999): 3–4. 14–25. (http://fotomuveszet.net/korabbi_szamok/199934/beszelgetes_benko_imrevel) [2021.03.10.]
- BARAKONYI 2013 BARAKONYI Szabolcs: Huszonöt év magyar acél. ACÉL-MŰ. Ózd, 1987–2012. *index.hu*. 2013. november 26. (https://index.hu/nagykep/2013/11/26/huszonot_ev_magyar_acel/) [2021.03.13.]
- BENKŐ 2017 BENKŐ Imre 2017: *Acél-Mű / Steel-Art. Ózd 1986–2016*. Budapest, 2017.
- CSOBA 2018 CSOBA Judit: Flexibilitás a munkaerőpiacon. A munkavállalók szociális biztonságának ugródeszkája, vagy zsákutcája? *Munkaügyi Szemle* 62. (2018): 6. 7–20. (<https://drive.google.com/file/d/17x107hIsBciGAZkUFOAz4bLmNleyBxtk/view>) [2021.04.04.]
- ELEK 2018 ELEK Orsolya: A fénykép történeti forrásként való alkalmazhatóságáról. *Korall* 19. (2018):73. 5–17. (https://epa.oszk.hu/00400/00414/00064/pdf/EPA00414_korall_2018_73_005-017.pdf) [2021.03.10.]
- FEHÉR 2015 FEHÉR Katalin: Egy ipari munkáskolónia átalakulása. In: *Törésvonalak. Szegénység és etnicitás vidéki terekben*. Szerk. Virág Tünde. Budapest, 2015. 260–283. (http://www.regscience.hu:8080/jspui/bitstream/11155/1006/3/virag_toresvonalak_2015.pdf) [2021.10.15.]
- FERGE 2010 FERGE ZSUZSA: *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek. Adalékok a rendszerstruktúra és a társadalmi struktúra átalakulásának dinamikájához*. Budapest, 2010.
- FERGE 2020 FERGE Zsuza: *Társadalmi áramlatok és egyéni szerepek. Adalékok a rendszerstruktúra és a társadalmi struktúra átalakulásának dinamikájához*. Ebook. Budapest, 2020.

- FOGARASI 2004 FOGARASI Klára: A jelen és a jövő. Az alkalmazott fotográfus és a muzeológus változó lehetőségei a digitális képalkotás korában. In: *Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok*. Szerk. FEJŐS Zoltán. Budapest, 2004. 221–228. (Tabula könyvek 8.)
- F. DOBOSY 2001 F. DOBOSY László: *Ózd a XXI. század küszöbén*. Budapest, 2001.
- GRANASZTÓI 1994 GRANASZTÓI Péter: A néprajzi fotográfia dokumentációs értéke. In: *Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok*. Szerk. FEJŐS Zoltán. Budapest, 2004. 63–71. (Tabula könyvek 8.)
- GYURGYÁK 2008 *Szocializmus és rendszerváltás. Magyarország története képekben III*. Szerk. GYURGYÁK János. Budapest, 2008.
- HEGYI-KÉRI 2015 HEGYI-KÉRI Ágnes: *A dezindusztrializáció hatása a munkaerőpiacra. A visegrádi országok régiói és Miskolc példáján 1999–2012 között*. Doktori értekezés. Miskolc, 2015. (https://gtk.uni-miskolc.hu/files/9718/HKA_phd.pdf) [2021.10.09.]
- HELFRICH 2014 HELFRICH Szabolcs: *Felhagyott ipari épületek újrahatszámítása*. Kézirat DLA-értekezés. Budapest, 2014. (http://dla.epitesz.bme.hu/appendfiles/815-helfrich_ertekezes.pdf) [2018.10.22.]
- KÁLNAVAY 1995 KÁLNAVAY Adél: Egy füstszagú délután. *Holmi* 7. (1995): 12. 1716–1723. (http://epa.niif.hu/01000/01050/00303/pdf/EPA01050_holmi_1995_12_1716-1723.pdf) [2021.10.09.]
- KÁPOSZTA – NAGY – CSEHNÉ 2018 KÁPOSZTA József – NAGY Henrietta – CSEHNÉ PAPP Imola: Ózd humán erőforrás-helyzetének változása a világgazdasági válságtól napjainkig. *Közép-Európai Közlemények* 1. (2018):1. 7–19. (http://acta.bibl.u-szeged.hu/54907/1/kek_040_007-019.pdf) [2021.03.14.]
- KEREKES 2021 KEREKES István: Erdély közepén, a lét peremvidékén. *A Földgömb* 39. (2021): 351. 12–15.
- KISCSATÁRI 2017 KISCSATÁRI Marianna: Fénnyel írott munkásmúlt. A munkásság fényképes megörökítése a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében. *Múltunk* 62. (2017):2. 53–70. (http://epa.oszk.hu/00900/00995/00051/pdf/EPA00995_multunk_2017_02_053-070.pdf) [2021.03.10.]
- KORNISS 2020 KORNISS Péter: *Fotográfia 1959–2017*. Csíkszereda–Kolozsvár, 2020.
- MÁTYUS 2015 MÁTYUS Orsolya: *Otthon személyre szabva – az ózdi Hétes revitalizációja*. Diplomamunka. Ózd, 2015. (<https://epiteszforum.hu/otthon-szemelyre-szabva-az-ozdi-hetes-revitalizacioja>) [2021.03.13.]
- MOLDOVA 2009 MOLDOVA György: *Érik a vihar. Riport Miskolcra* 1–2. Budapest, 2009.

- STEMLERNÉ BALOG 1994 STEMLERNÉ BALOG Ilona: A fénykép mint történeti emlék és forrás. In: *Érték a fotóban. Országos fotótörténeti konferencia előadásainak anyaga* (Tata, 1993. szeptember 27., 28.). Tata, 1994. 15–22. (Tudományos Füzetek 9.)
- TASNÁDI 2012 TASNÁDI Róbert: Miről szólnak a képek? Sajtófotó, képjelentés, kontextus a média- és kommunikációkutatás nézőpontjából. *Médiakutató* 13. (2012):4. 73–85. (https://mediakutato.hu/cikk/2012_04_tel/08_mirol_szolnak_a_kepek) [2021.03.10.]
- TOMSICS 2005 TOMSICS Emőke: Nemzeti identitás és fotográfia. A fénykép emlékezetformáló szerepének kialakulása. In: *Kulturális örökség – társadalmi képzelet*. Szerk. GYÖRGY Péter – KISS Barbara – MONOK István. Budapest, 61–67. <https://mek.oszk.hu/02600/02661/02661.pdf> [2021.03.10.]
- VASS 2001 VASS Tibor: *Az ózdi iparvasút története*. Budapest, 2001.

**The Visuality of Deindustrialization: Social Documentary
Photography of a Former Factory Town, Worker Colonies and
their Environment after the End of Communism in Hungary**

by Péter Alabán

(Summary)

Photographs capturing the social effects of economic restructuring and the transition became age documents. In the case of the town of Ózd, a 'former citadel' of Hungarian metallurgy, a particularly rich source is available in terms of both documentaries and photographs. At the same time, the use of photographs is important for several disciplines: visual representation is not just a means of illustration, but rather a significant 'data storage device' capable of working with a range of images of work processes, social life and situations, to record the 'image' of the settlement, Ózd, in the collective memory. The understanding of the local conditions of the economic and social system change (after 1989), which also provides an opportunity for comparative analyses, can be completed by involving these sources.